

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(повне найменування вищого навчального закладу)

Історичний факультет
(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра археології та етнології України
(повна назва кафедри)

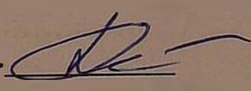
Дипломна робота

спеціаліста
(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: «Ніконій римського часу»

«Nikonion of Roman times»

Виконав: студент заочної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Жлаб Станіслав Станіславович

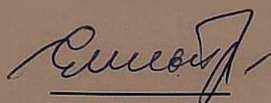
Керівник д.і.н., проф. Дзиговський О. М.

Рецензент к.і.н. Охотніков С. Б.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ 8 від 10 травня 2017 р.

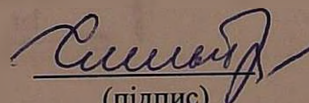
Захищено на засіданні ЕК № 1
протокол № 4 від 19 травня 2017 р.
Оцінка добре 1 80
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

(підпис)

Сминтина О.В.
(прізвище, ініціали)

Голова ЕК

(підпис)

Сминтина О. В.
(прізвище, ініціали)

Ш/к 440/194

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історія дослідження Ніконія	6
1.1. Наукові пошуки та напрацювання в період (50-ті рр. ХІХ ст. – 1956 р.).	6
1.2. Початок археологічних розкопок та теоретичного осмислення джерел (1957 – 1966 рр.).	9
1.3. Систематизація, узагальнення та інтерпретація матеріалів (1968 р. – теперішній час).	11
Розділ 2. Характеристика типів будівельних залишків.....	14
2.1. Оборонні споруди.	14
2.2. Житлові будинки.	17
Розділ 3. Матеріальна культура міста в перші століття нашої ери.....	22
3.1. Керамічний комплекс.	22
3.1.1. Амфори.....	22
3.1.2. Глечики.	25
3.1.3. Кухонна кераміка.	26
3.1.4. Столова кераміка.....	27
3.2. Вироби зі скла, металу, кістки та каменю.	34
3.3. Знахідки монет.	38
3.4. Інші вироби.	38
Розділ 4. Некрополь Ніконія	41
4.1. Опис поховань.	42
4.2. Дитячі поховання.	67
Розділ 5. Ніконій в системі старожитностей перших століть н. е. північно-західного причорномор'я.....	69
Висновок.....	76
Список джерел та літератури	78
Додатки	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ніконій – одне з двох міських центрів античної культури в Нижньому Подністров'ї. В історії вивчення цього міста виділяються два основних культурно-історичних періоду, обмежених певним часом. Вони розрізняються по потужності культурних відкладень і тривалості їх утворення. Перший пов'язаний з виникненням, розвитком і занепадом міста (друга половина VI – перша половина III ст. до н. е.). Вивченню Ніконія і його округи в цей період присвячено досить багато робіт. Що ж стосується другого періоду – I – III ст. нашої ери, то до теперішнього часу відсутні не тільки узагальнюючі дослідження з історії Ніконія в перші століття нашої ери, а й конкретні розробки більшості категорій пам'яток матеріальної культури. Все це не дає можливості отримати досить повне уявлення про господарську діяльність населення, торгових зв'язках, особливості розвитку культури, ступеня романізації, впливу оточуючих племен тощо. При цьому слід відзначити, що Ніконій перших століть нашої ери досліджений значно гірше, ніж інше нижньодністровське місто Тіра, що безумовно гальмує розробку концепції розвитку Нижнього Подністров'я.

Проблеми вивчення давньогрецького міста Ніконія, залишки якого розташовуються на лівому березі Дністровського лиману, на північній околиці с. Роксолани, привертали увагу багатьох поколінь дослідників, все ж багато питань до цього часу залишалися мало дослідженими. Це, в першу чергу, стосується історії міста за римської доби.

До теперішнього часу, в місті не виявлено жодного пам'ятника лапідарною епіграфіки, будь то римського або грецького періодів. У такій ситуації, інтерпретація археологічного матеріалу стає єдиним продуктивним методом реконструкції всіх без винятку питань, пов'язаних з історією Ніконія і життєдіяльністю його мешканців. А можливості цього методу, як відомо, не завжди можуть в повній мірі охопити всі аспекти історичного пізнання.

Основна мета роботи полягає у створенні загальної картини розвитку давньогрецького міста Ніконій за римської доби як цілісного археологічного комплексу, що містить відомості про матеріальну та духовну культури давнього населення. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення конкретних завдань, а саме:

- 1) зібрати інформацію про археологічне вивчення поселення та з'ясувати ступінь дослідження пам'ятки у науковій літературі;
- 2) виокремити етапи в історії вивчення пам'ятки;
- 3) дати комплексну характеристику будівельних решток оборонних споруд та житлових будинків;
- 4) провести аналіз керамічного комплексу міста, зокрема виділити основні вжиткові форми посуду;
- 5) охарактеризувати вироби зі скла, металу, кістки, каменю, що були знайдені під час розкопок Ніконія;
- 6) Розглянути основні риси поховального обряду, та уточнити хронологічні межі існування римського поселення на підставі поховального інвентарю;
- 7) Встановити місце Ніконія в системі старожитностей північно-західного Причорномор'я.

Об'єктом дослідження є історія північно-західного Причорномор'я в римський період.

Предметом дослідження є матеріальний комплекс давньогрецького міста Ніконія, залишки якого розташовуються на лівому березі Дністровського лиману.

Хронологічні межі дослідження охоплюють I – III ст. нашої ери, що обумовлено римським періодом існування міста.

Дослідницька методика. Методична основа дослідження визначається поставленою метою та завданнями. В процесі вивчення міста Ніконія були застосовані загальнонаукові методи аналізу та синтезу, загальноісторичні та суто археологічні методи дослідження. Був задіяний також порівняльно-

історичний метод та метод історичних аналогій. В ході опрацювання накопиченого за час розкопок матеріалу застосовувалися також методи статистики, класифікації та систематизації речей.

Історіографічна база. Перші археологічні дослідження в Ніконіх пов'язані з іменем М. С. Синіцина, який залучив до досліджень городища широкого кола фахівців Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова та Одеського археологічного музею: А. А. Ашрафіана, Р. Д. Бондар, С. А. Булатовіч, І. Д. Головка, Е. А. Гансова, Г. А. Дзіс-Райко, Е. І. Діаманта, А. Г. Загинайло, А. А. Кравченко, В. І. Кузьменко, А. Г. Сальникова, Н. М. Секерську, П. М. Секерського, В. Н. Станко, А. Е. Паршикова, В. Ф. Петруня, І. Т. Чернякова, В. П. Цибескова, А. З. Ярового, Е. Ф. Ярову і ін. Роботи цих та інших дослідників античності й використовувались для написання дипломної роботи.

Практичне значення одержаних результатів. Результати досліджень можуть бути використані під час написання узагальнюючих наукових робіт, підручників з давньої історії на археології України, а також у викладанні нормативних і спеціальних курсів лекцій з античної археології Північного Причорномор'я, у створенні музейних експозицій, (діорам, моделей, натурних реконструкцій), в науково-просвітницькій та пам'яткоохоронній діяльності.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (53 позиції) та додатків. В Першому розділі розглянуто основні етапи вивчення давнього міста Ніконій. Другий розділ присвячений характеристиці будівельних решток зафіксованих при археологічних розкопках. В Третньому розділі наводиться опис матеріальних решток римського періоду, що походять з Ніконія. Завданням Четвертого розділу стало висвітлення особливостей поховального обряду. П'ятий розділ містить відомості про місце Ніконія в системі старожитностей північно-західного Причорномор'я.

ВИСНОВОК

Історія Ніконія римського часу фактично відображає весь період найбільш тісних взаємин Римської імперії з населенням Північного Причорномор'я, що охоплює майже двісті років. Невелике містечко в гирлі Тіраса був всього лише одним з багатьох пунктів, в яких ці, досить динамічні контакти матеріалізовані у вигляді пласта археологічного матеріалу, відповідного часу. Причому, онтологічність цього пам'ятника не найпривабливіша, якщо розглядати її, перш за все з точки зору насиченості інформацією, яку містять історичні джерела. Поодинокі згадки Ніконія в історико-географічних творах, як правило, були продиктовані не інтересом до міста і життя його мешканців, а лише практичними цілями топографічної орієнтації древніх на просторах північнопонтійського узбережжя.

Такий стан справ частково пояснюється історико-археологічною специфікою регіону Нижнього Дністра в цілому. Хоча він і входив до переліку районів постійної, концентрованої присутності античної культури Північного Понту, але все ж, у порівнянні з деякими іншими областями (Добруджа, Нижнє Побужжя, Крим), довгий час займав периферійне положення на цьому цивілізаційному полі. Ніконій, в своєму спочатку конституюваному вигляді, не був призначений на роль регіонального гегемона, порівнянного з Істрією або Ольвією. Тіра освоюється з цією роллю тільки в епоху еллінізму.

Фактично, Ніконій протягом всієї античної епохи завжди був другим і останнім великим центром полісного типу в пониззях Дністра – Тіраса. Тим помітніше до теперішнього часу була лакуна, яка приховувала практично весь блок інформації, що відноситься до історії міста в римську епоху, і тим більше задоволення від того, що ця лакуна заповнена справжнім, поки що найбільш загальним, нарисом.

Завершуючи цю роботу, ми хотіли б ще раз підкреслити найбільш важливі, на наш погляд, висновки. Очевидно, що і в римський час значення Ніконія, як другого великого регіонального центру продовжувало зберігатися.

Власне кажучи, ми можемо оперувати даними про масштабні дослідження всього лише трьох поселенських структур перших століть н. е. в басейні Дністровського лиману – Тіра, Ніконій і Молога. З деякими застереженнями, ми зараховуємо Ніконій до категорії населених пунктів міського типу і вважаємо, що в значній мірі цей статус був визначений тими функціями, які покладалися на Ніконій римською адміністрацією.

Можливо, саме тому етнічний склад населення Ніконія і виявився таким строкатим. Навряд чи це було можливим, якби процес освіти популяційної групи носив випадковий характер, коли збільшення культурного різноманіття та чисельності населення відбувалося лише за рахунок випадкового осідання в межах міста різних груп населення, які у великій кількості бродили по степах Північного Причорномор'я. Зауважимо, втім, що все сказане справедливо лише в тому випадку, якщо постулююема етнокультурна гетерогенність мешканців Ніконія, дійсно відбивається в тому наборі культурних традицій, які позначені на підставі аналізу археологічного матеріалу.

Цілком впевнено можна говорити про хронологію римського міста, яка охоплює період в 150 рр. – ок. 100 – ок. 250 рр. н. е.

Як неодноразово зазначалося, збереження шарів міської забудови перших століть н. е. залишає бажати багато кращого. Тому надії на те, що подальші розкопки римських шарів зможуть якісним чином змінити наші знання про місто, не надто обнадійливі. Набагато більше в цьому плані можуть дати дослідження могильника. Причому, це стосується як його основного ядра, так і планованого другого (а, може бути, і не останню) могильного поля. Ця ділянка некрополя, можливо, відноситься до сусіднього поселення «Ніконій-мис». У цьому випадку, у нас є перспектива отримати додаткові відомості, що стосуються не тільки самого некрополя, а й структури міста, яка, можливо, виявиться більш складною, ніж це видається досі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Агбунов М. В. Загадки Понта Эвксинского (Античная география Северо-Западного Причерноморья) / М. В. Агбунов. – М.: Мысль, 1985. – 160 с.
2. Алексеева Е. М. Античные бусы Северного Причерноморья / Е. М. Алексеева // Свод археологических источников. – 1978. – Вып. Г1–12. – С. 56-78.
3. Амброз А. К. Фибулы юга Европейской части СССР / А. К. Амброз // Свод археологических источников. – 1966. – Вып. Д1–30. – С. 25-52.
4. Балабанова М. А. Обычай искусственной деформации головы у поздних сарматов: проблемы, исследования, результаты и суждения / М. А. Балабанова // Нижневолжский археологический вестник. – Волгоград, 2001. – №4. 2001. – С. 107-122.
5. Бондарь Р. Д. Некоторые проблемы истории нижнедунайского лимеса / Р. Д. Бондарь // Вестник древней истории. – 1973. – № 3. – С. 144-159.
6. Брун Ф. Черноморье: сборник исследований по исторической географии Южной России (1852–1877) / Филипп Брун. – Одесса: тип. Г. Ульриха, 1880. – Ч. 2. – 408 с.
7. Бруяко И. В. Древние культурные ландшафты на юге Тилигуло-Днестровского междуречья / И. В. Бруяко, Т. Н. Назарова, В. Г. Петренко // Северо-Западное Причерноморье – контактная зона древних культур. – Киев, 1991. – С. 43-56.
8. Бруяко И. В. К собранию светильников римского времени из Тире / И. В. Бруяко, А. А. Росохацкий // Stratum plus. – СПб. – Кишинев – Одесса, 2000. – № 3. – С. 340-355.
9. Бруяко И. В. Материалы к археологической карте побережья Днестровского лимана (предскифский период) / И. В. Бруяко, А. С. Островерхов // Stratum plus. – СПб. – Кишинев – Одесса – Бухарест, 2005. – № 3. – С. 124-146.

10. Бруяко И. В. Некоторые итоги раскопок некрополя Никония римского времени / И. В. Бруяко // Древнее Причерноморье. – Одесса, 1996. – С. 72-76.
11. Буйских С. Б. Фортификация ольвийского государства (первые века нашей эры) / С. Б. Буйских. – Киев: Наукова Думка, 1991. – 186 с.
12. Бураков А. В. Козырское городище рубежа первых столетий нашей эры / А. В. Бураков. – Киев: Наукова Думка, 1976. – 160 с.
13. Бураков А. В. Раскопки городища Скелька / А. В. Бураков // Археологические открытия за 1979 год. – М., 1980. – С. 258.
14. Бураков А. В. Терракота воина з поселения Козирка / А. В. Бураков // Археологія. – 1988. – № 63. – С. 73-75.
15. Виноградов Ю. Г. Истрия, Тира и Никоний, покинутый и возрожденный / Ю. Г. Виноградов // Нумизматика и эпиграфика. – Москва, 1999. – Т. XVI. – С. 70-71.
16. Внуков С. Ю. Причерноморские амфоры I в. до н. э. – II в. н. э. (морфология) / С. Ю. Внуков. – М.: Институт археологии РАН, 2003. – 235 с.
17. Гайдукевич В. Ф. Раскопки Тиритаки в 1935-1940 гг. / В. Ф. Гайдукевич // МИА. – М., 1952. – № 85. – С. 159-187.
18. Голубцова Е. С. Идеология и культура сельского населения Малой Азии I – III вв. / Е. С. Голубцова. – М.: Наука, 1977. – 245 с.
19. Грач Н. Л. Некрополь Нимфея / Н. Л. Грач. – СПб.: Наука, 1999. – 328 с.
20. Гудкова А. В. Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная в I–IV вв. н. э. / А. В. Гудкова, М. М. Фокеев. – К.: Наукова Думка, 1984. – 120 с.
21. Гудкова А. В. Лепная керамика римского времени из / А. В. Гудкова, И. В. Бруяко // Никоний и античный мир Северного Причерноморья. – 1997. – С. 50–66.
22. Гудкова А. В. Сероглиняная гончарная керамика Ольвии первых веков нашей эры / А. В. Гудкова, В. В. Крапивина // Античные древности

- Северного Причерноморья. – К., 1988. – С. 70-88.
23. Гущина И. И. Население сарматского времени в долине р. Бельбек в Крыму (по матер. могильников) / И. И. Гущина // Археологические исследования на Юге Восточной Европы. – Москва, 1974. – С. 25-34.
24. Гущина И. И. О локальных особенностях культуры населения Бельбекской долины Крыма в первые века н. э. / И. И. Гущина // Труды ГИМ. – Москва, 1982. – Вып. 54. – С. 57-85.
25. Дашевская О. Д. Поздние скифы в Крыму / О. Д. Дашевская // Свод археологических источников. – 1991. – Вып. Д1-7. – С. 132-139.
26. Дзиговский А. Н. Очерки истории сарматов Карпато-Днепровских земель / А. Н. Дзиговский. – Одесса: Гермес, 2003. – 240 с.
27. Дзиговский А. Н. Хронология сарматских древностей левобережья Нижнего Днестра / А. Н. Дзиговский // Никоний и античный мир Северного Причерноморья. – Одесса, 1997. – С. 3-28.
28. Дзиговський О. М. Культура сарматів Північно-Західного Причорномор'я / О. М. Дзиговський. – Одеса: Астропринт, 2000. – 260 с.
29. Домжальский К. Из истории исследования краснолаковой керамики восточного производства / К. Домжальский // Труды ГИМ. – 1998. – Вып. 102. – С. 123-133.
30. Журавлев Д. В. Новые комплексы римского времени из Пантикапея / Д. В. Журавлев, Г. А. Ломтадзе // Боспорские исследования. – Симферополь – Керчь, 2005. – Вып. VIII. – С. 230-239.
31. Журавлев Д. В. Понтийская сигиллата из могильников Бельбек III и Бельбек IV в Юго-Западном Крыму / Д. В. Журавлев // Боспорские исследования. – Симферополь – Керчь, 2007. – Вып. XVI. – С. 350-440.
32. Загинайло А. Г. Монетные находки на Роксоланском городище / А. Г. Загинайло // МАСП. – Одесса, 1966. – Вып. 5. – С. 5-51.

33. Зеест И. Б. Керамическая тара Боспора / И. Б. Зеест // МИА. – 1960. – № 83. – С. 1-178.
34. Зубарь В. М. Северо-Западное Причерноморье в античную эпоху. Основные тенденции социально-экономического развития / В. М. Зубарь, Н. А. Сон. – Симферополь: Нимфей, 2007. – 187 с.
35. Карышковский П. О. Древний город Тира. Историко-археологический очерк / П. О. Карышковский, И. Б. Клейман. – Киев: Наукова думка, 1985. – 157 с.
36. Крапивина В. В. Ольвия. Материальная культура I–IV вв. н. э. / В. В. Крапивина. – Киев: Наукова думка, 1993. – 187 с.
37. Кругликова И. Т. Дакия в эпоху римской оккупации / И. Т. Кругликова. – М.: АН СССР, 1955. – 170 с.
38. Крыжицкий С. Д. Ольвия: историографическое исследование архитектурно-строительных комплексов / С. Д. Крыжицкий. – Киев: Наукова Думка, 1985. – 191 с.
39. Кузьменко В. И. Исследование римских слоев Никония / В. И. Кузьменко // МАСП. – К., 1976. – Вып. 8. – С. 12-35.
40. Леви Е. И. Терракоты из Ольвии / Е. И. Леви // Свод археологических источников. – 1970. – Вып. Г1–11. – С. 11-59.
41. Лимберис Н. Ю. Римские и провинциально-римские бронзовые фибулы из Прикубанья / Н. Ю. Лимберис, И. И. Марченко // Материалы и исследования по археологии Прикубанья. – Краснодар, 2004. – Вып. 4. – С. 200-278.
42. Малюкевич А. Е. Земляные склепы никонийского некрополя римского времени / А. Е. Малюкевич // Чобручский археологический комплекс и вопросы взаимовлияния античной и варварской культур (в. III до н. э. – IV в. н. э.). – Тирасполь, 1997. – С. 20-27.
43. Малюкевич А. Е. О торговых контактах поселений Нижнего Поднепровья в

- первые века н. э. / А. Е. Малюкевич // Северное Причерноморье – контактная зона древних культур. – Киев, 1991. – С. 33-80.
44. Петерс Б. Г. Костерезное дело в античных государствах Северного Причерноморья / Б. Г. Петерс. – М.: Наука, 1989. – 133 с.
45. Секерская Е. П. К вопросу о производстве костяных орудий в античном Никонии / Е. П. Секерская // Древности Причерноморских степей. – Киев, 1993. – С. 23-67.
46. Секерская Н. М. Краснолаковая керамика первых веков н. э. из Никония / Н. М. Секерская // Северное Причерноморье. – Киев, 1984. – С. 127-138.
47. Сеницын М. С. Раскопки городища возле с. Роксоланы Беляевского района Одесской области в 1957 – 1961 гг. / М. С. Сеницын // МАСП. – Одесса, 1966. – Вып. 5. – С. 53-55.
48. Сеницын М. С. Раскопки Надлиманского и Роксоланского городищ в 1957 – 1958 гг. / М. С. Сеницын // Записки одесского археологического общества. – Одесса, 1960. – С. 189-191.
49. Сон Н. А. Об основных тенденциях социально-экономического развития Тира в I – середине III вв. н. э. / Н. А. Сон // Северное Причерноморье в античное время. – К., 2002. – С. 100-129.
50. Сорокина Н. П. Стеклопосуда как источник по истории экономических связей Причерноморья и локального стеклоделия первых веков н.э. / Н. П. Сорокина // Археологические исследования на Юге Восточной Европы. – 1982. – Вып. 54. – Ч. 2. – С. 39-43.
51. Храпунов И. Н. Этническая история Крыма в раннем железном веке // Боспорские исследования. – Симферополь – Керчь, 2004. – Вып. VI. – С. 132-167.
52. Шаров О. В. Керамический комплекс некрополя Чатыр-Даг. Хронология комплексов с римскими импортами. Краснолаковая керамика / О. В. Шаров. – СПб.: Книга, 2007. – 200 с.

53. Шелов Д. Б. Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология / Д. Б. Шелов // КСИА АН СССР. – 1978. – Вып. 156. – С. 12-32.

54. Mielczarek M. Polish interest in the ancient northern Black Sea coast / M. Mielczarek // Nikonion. An ancient city on the Lower Dniester. – Torun, 1997. – P. 49-67.

